

Sola fide – Pouhou vírou. Luterská šlechta na Ústecku a Děčínsku a její kulturní dědictví, Ústí nad Labem – Praha 2019, 288 s.

Od konce dubna do konce září roku 2018 se v prostorách děčínského zámku konala pozoruhodná výstava, která by rozhodně neměla upadnout v zapomnění. K tomu, že se tak skutečně nestane, přispívá reprezentativní katalog, který je ale spíše než katalogem kolektivní monografií z pera našich předních odborníků spojených se severočeským regionem a ústeckou univerzitou. Česko-německá dvojjazyčnost recenzované publikace koneckonců jistě přispěje (i při malém nákladu 300 kusů) k předání poznatků přinejmenším do saského příhraničí, kterého se nejvíce dotýká.

Úvodního slova se zhostila Michaela Hrubá. Vyzdvihla přínos rodu Salhausenů a rytířů z Bünau pro ústecký a děčínský region v 16. století, přičemž zdůraznila, že výstava i s katalogem se chtěly primárně zaměřit na předbělohorskou kulturu a duchovní ovzduší obou těchto rodin saského původu.

Svým příspěvkem o Lutherovi a reformaci v Čechách na ni navázal Jan B. Lášek, který nejprve stručně pojednal o tomto velkém reformátorovi a jeho náboženských myšlenkách. Následně upozornil na rozdílnost českého a německého prostředí po augsburském míru roku 1555, jelikož v Čechách již od kutnohorského dojednání (1485) trvala náboženská svoboda i pro poddané. Lášek pojednal též o Lutherových kontaktech s Čechy, včetně známé skutečnosti, že Luther zpočátku Husa odmítal, ale když se postupně seznamoval s jeho dílem, zjišťoval, jak velmi se shodují. Kontakty navázal s kališníky i s Jednotou bratrskou, a ještě za svého života mohl sledovat, jak se jeho myšlenky v sousední zemi rychle šíří, od Jáchymova až po Jihlavu (tedy nijak překvapivě zvláště v jazykově německém prostředí).

Studie Jana Royta sice začíná nesmyslným tvrzením, že první luteránské kostely v severozápadních Čechách vznikaly ve 30. letech 15. století (sic!, jistě překlep), jinak je však velmi fundovaným kunsthistorickým pojednáním o luteránských oltářích, kazatelnách a křtitelnicích. Jako jejich častou výzdobu autor uvádí motiv „zákona a milosti“ a vyzdvihuje alabastrový oltář z kostela sv. Floriána v Krásném Březně s christologickými náměty. Jeho pozornosti neunikla ani skvostná vybavení kostelů ve Svádově, Valtířově a mimo sledovaný region ležících Brozanech, stejně jako výzdoba redernského mauzolea ve Frýdlantě či jedna z našich nejkrásnějších dochovaných křtitelnic tamtéž. Neméně významná je křtitelnice z děkanského kostela v Mostě, intaktně zachovaná a s výjimečnými reliéfy. Škoda, že při zmínce o kapli sv. Barbory se její objednavatel Jiří Mehl ze Střelic stal Mehlem ze Sřelic (s. 49).

Táňa Šimková, autorka nedávno publikované knihy o luteránské šlechtě a sakrální architektuře na českém severozápadě, se zaměřila na téma jí nejbližší. Sleduje saské vlivy v tehdejší stavitelství a pátrá po symbolech odrážejících

v architektonických prvcích Lutherovo učení. Na některých místech došlo i k jasnému přihlášení se ke konfesi, jako v kostele sv. Anny v Krupce, na jehož stěnu byl vymalován (patrně) sám Martin Luther. Charakteristická pro luteránské kostely je podle autorky také přítomnost velkého množství epitařů. K článku je připojena bohatá obrazová příloha, doslova katalog sakrálních staveb a stavebních prvků v Benešově nad Ploučnicí, Valtířově (novostavba z roku 1574), Svádově a Krásném Březně.

Právě na specifiku luteránských epitařů, jejichž obliba v tomto konfesním prostředí v 16. století výrazně vzrostla, se zaměřil Petr Hrubý. Soubor sepulkrálií z českého severozápadu je skutečně mimořádně kvalitní, jelikož tamější šlechta se obracela se svými objednávkami na renomované saské sochaře a kameníky. Jimi vytvořené epitaře měly charakteristickou symboliku a ikonografii, v textech nápisů pak úryvky z Bible. Hrubý dělí pojednaná díla podle autorů. Hans Köhler tvořil v Benešově nad Ploučnicí, Svádově a Valtířově, Lorenz Hornung na Ústecku (např. epitaře Štampachů ve Všebořicích a Kölbelů v Chlumci), od Michaela Grünbergera je znám jediný epitař ve Valtířově, zato v Brozanech byl doslova dvorním kameníkem rodu Brozanských z Vřesovic. David Schwenke zhotovil svými rozměry unikátní epitař Abrahama z Bocku ve Valtířově, u nějž P. Hrubý konstatuje pokus o pohyb a s ním začínající přechod k baroknímu sochařství. Ovšem, po bělohorské bitvě zlatá doba epitařů končí, paradoxně na svém vrcholu, luteránská šlechta totiž nuceně odchází a s ní i zakázky.

Olga Fejtová v dalším textu zdůraznila roli knihtisku pro šíření reformace (i když rovnice platila i opačně). V českém prostředí se Lutherovy spisy, zvláště díky pražskému Pavlu Severinovi, tiskly již od 20. let 16. století. Koneckonců, právě Pražané, ale také měšťané z měst českého severozápadu, byli jejich nejčastějšími čtenáři.

Na O. Fejtovou navázala Jana Hubková, sledující, jak reformaci ve sledovaném regionu pomáhaly v letech 1517–1525 šířit tištěné letáky. Běžně přitom využívaly kombinaci slova a obrazu a sloužily i k polemikám mezi luterány a katolíky.

O duchovní atmosféře na panství rytířů z Bünau na základě jejich pohřebních kázání sliboval poreferovat Jan Kvapil, jeho příspěvek je však spíše jen stručným komentářem dochovaného souboru těchto písemných památek z let 1577–1624. Navíc se právě zde asi nejvíc projevil hlavní nešvar celé publikace, a to nedokonalá redakční práce. Čtenáře tak udeří do očí jak slovo „nejrannější“ (s. 191), tak sdělení že Anna z Bünau zemřela roku 2018 (s. 193). Kvapil uvádí, že autoři kázání pocházeli ze Saska, Slezska a Lužice a že i kázání prezentují rytíře z Bünau jako pravověrné luterány.

Martin Horyna se ve své úvaze (příspěvek takto sám nazval) pokusil o charakteristiku pramenů duchovní hudby v severozápadních Čechách a zdůraznil úlohu tehdejších literátských bratrstev. Za velký problém ve studiu problematiky přitom oprávněně považuje přerušování výzkumu po roce 1945.

Na závěr publikace je připojen katalog, ovšem nijak rozsáhlý, který čtenáři výběrově (toto slovo by mělo být zdůrazněno) zprostředkovává některé z výstavních exponátů (sochařská a malířská díla, tisky, archiválie), ale také skvostný oltář z kostela sv. Floriána v Krásném Březně. Nechybí seznam literatury, na rejstříky už se bohužel nedostalo. Celkově kniha působí velmi dobrým dojmem, který poněkud kazí neodhalené hrubky a překlepy. Přesto není třeba pochybovat o přínosu recenzované publikace na poli bádání o dějinách severozápadních Čech a sasko-české luteránské šlechty v předbělohorském období.

Jan Kilián

Vlasta VALEŠ, *Der Schulverein Komenský. 150 Jahre tschechisches Schulwesen in Wien/Školský spolek Komenský. 150 let českého školství ve Vídni, Wien 2020, 360 s.*

Když jsem se začátkem listopadu 2013 vracel ze studijního pobytu v Archivu Školského spolku Komenský ve Vídni, přemýšlel jsem o možnostech, které v něm uchovávaný nesmírně cenný archivní materiál badatelům nabízí. Už samotná jeho inventarizace je totiž exemplárním dokladem kooperace archivářů bez ohledu na hranice a stejně tak i péče České republiky o českou menšinu v zahraničí. Na základě projektů financovaných Českou republikou byl celý archiv umístěn v české škole na vídeňském Sebastianplatz převezen do Prahy, kde ho archiváři někdejšího Státního ústředního archivu (dnes Národního archivu) v Praze uspořádali podle tehdy platné české archivní metodiky.^{1]}

Po tomto velmi důležitém počínu bylo již pouze otázkou času, kdy bude moci být celý archiv „vytěžen“ rovněž odborně. A kdo jiný by měl být tím nejpovolanějším než historička a správkyň archivu Vlasta Valeš? Právě z jejího pera (a za přispění archivářů Národního archivu Alexandry Blodigové a Jana Kahudy) vzešla recenzovaná monografie, která na 360 stranách v české a německé jazykové verzi mapuje 150 let existence Školského spolku Komenský a vývoje českého školství ve Vídni.

Pro mne jako historika zaměřujícího se na česko-německé soužití, na české menšinové školství a na postavení české menšiny v národnostně smíšených oblastech českých zemí, resp. Československa, se jedná o mimořádně důležitý publikační počín. Mnou zkoumaná problematika se totiž s tématy řešenými Vlastou Valeš v mnohém shoduje, mnohdy i doplňuje. Život české menšiny ve Vídni se tak v celé řadě aspektů podobá životu české menšiny třeba ve Stříbře nebo v Horšovském Týně. I proto je výzkum menšinového života

[1] Blíže k němu a jeho pořádání např. Alexandra BLODIGOVÁ – Jan KAHUDA, *Archiv Školského spolku Komenský ve Vídni*, Archivní časopis 53, č. 2, 2003, s. 101–104; Tíž, *Záchrana archivu Školského spolku Komenský ve Vídni*, in: ČAS v roce 2002. Ročenka České archivní společnosti, 2003, s. 69–72.